

СТАН ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРКОВА (СІЧЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1917 РОКУ)

В соціально-економічному житті Харкова, як і інших міст України протягом 1917 р. відбувались складні процеси, пов'язані з поглибленням кризових явищ. Їхній аналіз дозволить більш зрозуміти події, які відбувались загалом в Україні, як у 1917, так і наступних роках.

Перш за все, на розвиток промисловості України великий вплив мала Перша світова війна. Вона змінила умови життя, кон'юнктуру ринку, загострила всі фінансово-економічні відносини, а також внесла зміни як у розвиток самої промисловості, такі у чисельність та склад зайнятих робітників.

Всі процеси в економіці, пов'язані з війною, відбувались і в Харкові. З часом, майже всі великі й малі підприємства міста тим чи іншим чином працювали на потреби війни. На цих підприємствах було зайнято 24810 осіб [1, арк. 53].

Як і взагалі в Україні, ті галузі господарства, які виконували військові замовлення, помітно зростали, тоді як виробництво засобів споживання поступово зменшувалось. Це було пов'язано з браком сировини, яку використовували для військових потреб. Крім війни, на розвиток економічного життя як всієї країни, так і окремих міст, великий вплив мали бурхливі політичні події, які відбувались протягом 1917 року.

Спираючись на архівні джерела (головним чином, фонд фабричної інспекції), господарську діяльність умовно можна розподілити на три періоди: перший – з січня – по кінець червня – початок липня; другий – з липня – по жовтень; третій – з листопада – по грудень. Обґрунтуємо цей розподіл, проаналізувавши, які процеси відбувались в цей час.

Перший етап характеризувався тим, що спостерігається розширення деяких підприємств та будівництво нових. Про це свідчить прийняття на роботу нових робітників. Так, на завод фон Дітмара з 31 грудня 1916 р. до 6 лютого 1917 р. було прийнято 76 нових робітників, на завод Гельферіх-Саде з 2 січня до 23 січня – 28 робітників, на завод ВЕК з 11 січня до 8 лютого – 319 робітників [2, арк.192-193, 200, 205, 207, 212, 218, 219, 222, 225, 236, 237, 239, 242, 243, 248, 249, 251].

На деяких підприємствах, як наприклад, хімічно-фармацевтичній фабриці, акціонерному товаристві «Галеніка» та заводі «Загальної електричної компанії» («ВЕК») були встановлені нові парові котли, що є доказом нормальної роботи підприємств [3, арк.1-6; 4, арк.1-5; 5, арк.1, 5].

Будувались в цей час і нові підприємства. Так, наприкінці 1916 року – початку 1917 року в Харкові споруджувалась панчішно-трикотажна фабрика. Вона отримала назву «Большая Державинская Мануфактура» і була заснована товариством на паях Ш. Б. Липовського. Для цієї фабрики було побудовано спеціальне приміщення. Кількість робітників складала 267 осіб. У Сполучених Штатах Америки й Англії товариством були закуплені машини. Але їх монтування не було завершено. В січні 1917 року це підприємство вже випускало до 6000 панчіх щоденно. Частина виробів відправлялася до лазаретів міста [6, арк. 42].

В перше півріччя 1917 року кількість підприємств Харкова продовжувала збільшуватися. Наприклад, 6 березня 1917 року була відкрита електро-механічна майстерня Ф. Декса, де працювало 50 осіб; 19 червня запрацював механічний завод П. І. Безчетвертного з 60 робітниками [7, арк. 4, 7, 14].

Про те, що промисловість Харкова розвивалась і в неї вкладались кошти, свідчить і відновлення роботи евакуйованих до міста підприємств. Такі підприємства, як завод землеробних машин, залізних осей та вантажних возів О. А. Гордзяківського, машинобудівний завод акціонерного товариства «Герлях і Пульст», «Загальна кампанія електрики «ВЕК»», фабрика антифрикційних запакувань Р. Чакет і К° замовили великий обсяг різних сортів заліза: листового, сортового, дахового, балки, чавун і таке інше. З цього можна зробити висновок, що вони планували поновити виробництво. Крім того, своїми замовленнями вони забезпечували роботу інших підприємств країни [8, арк. 16-17].

Залишилися замовлення на розширення та обладнання підприємств, які працювали на оборону. Свої наряди на потребу чорних металів надіслали до канцелярії старшого фабричного інспектора Харківської губернії машинобудівний завод Акціонерного товариства «Герлях і Пульст», Південно-російське товариство прядильної та канатної промисловості, Харківський паровозобудівний завод, завод О. А. Гордзяківського. Причому останній замовляв метал для спорудження нової електричної станції та побудови інших майстерень [8, арк. 44, 48].

Про те, що підприємства закривались, або не працювали, даних фактично немає. Знайдена інформація про закриття фабрики з виготовлення цукерок П. Ф. Романенкової, що сталося 1 січня 1917 року, у зв'язку з неможливістю своєчасно

отримувати сировину та цукор. Також є відомості про скорочення виробництва на кондитерській фабриці Ж. Бормана, де було звільнено 400 робітників [9, с. 75].

Про стабільну роботу підприємств свідчать і показники виготовленої продукції. Так, заводом «Загальної електричної компанії» за січень-червень було виконано 149 замовлень на різні деталі, трансформатори, мотори, реостати та іншу продукцію. А за другу половину року лише 100 замовлень [10].

Таким чином, в період з січня по липень 1917 року кількість підприємств Харкова, що розгортали свою діяльність, була значно більшою, ніж закритих.

Другий період розпочинається з кінця червня – початку липня. В цей час починає зростати страйковий рух (це страйки чорноробів та друкарів). Щоб уникнути ускладнень, на таких підприємствах, як завод «Гельферіх-Саде», акціонерне товариство «Герлях і Пульст», Харківський паровозобудівний завод було оголошено, що підприємства припиняють свою діяльність у зв'язку з нестачею сировини, фінансовими труднощами та низьку продуктивність праці робітників, небажання працівників прийняти нові умови роботи та заборороною адміністрацією фабрики виконувати свої обов'язки деяким майстрам та службовцям [11, арк. 18; 12, арк. 8-9, 12; 13, арк. 16; 14, арк. 96].

З червня до вересня також були закриті цегляний завод І. Г. Рутнікова, пивоварня та завод фруктових вод К. Д. Шадлуна, цукеркове виробництво С. Я. Полякова, цукеркова фабрика товариства А. С. Піскарьова, фарботерний заклад П. П. Карякіна, друкарні «Печатное Дело», Ю. М. Беркмана, П. Д. Калугіна, пивоваренний завод Рейніке, цукеркова фабрика товариства «Дом Д. А. Жуков» [8, арк. 81-82, 103].

Таким чином, з другої половини 1917 року деякі підприємства міста починають закриватися з двох причин – або нестача сировини та палива, або участь великої кількості робітників у страйках з економічними вимогами. Як бачимо, це були в основному дрібні підприємства.

І нарешті, для третього етапу – з листопада по грудень, було характерним масове закриття підприємств. Воно було пов'язане з їх націоналізацією та впровадженням робітничого контролю після жовтневих подій 1917 року. В цей період було закрито Харківський паровозобудівний завод, завод «Гельферіх-Саде», газовий завод товариства водопостачання і газоосвітлення, акціонерне товариство «Загальна електрична компанія «ВЕК»» [15, арк. 13, 14; 16, арк. 31-32].

В цей час вже закривались і великі підприємства. Причини закриття їх були не тільки економічні, але й політичні, як засіб протесту підприємців проти нової влади.

Таким чином, на прикладі промислових підприємств, стає зрозумілим, що протягом 1917 року в економіці Харкова відбувались складні

процеси, пов'язані з війною та загостренням політичної ситуації в країні. Так, до листопада, жодного підприємства, пов'язаного з металообробкою та машинобудуванням, закрито не було. Кількість підприємств, що змушені були згорнути випуск своєї продукції в цей період, була невеликою. Більшою мірою це були дрібні підприємства харчової промисловості, яким бракувало сировини. Періодично закривались підприємства в наслідок страйків. Але після досягнення угод з підприємцями, вони знов поновлювали роботу, як це було у випадках з друкарями.

Попри зміни в політичній ситуації країни, до середини 1917 року підприємства міста працювати стабільно. Але загальне погіршення економічної й політичної ситуації потроху почало дезорганізувати їх роботу, тому що з літа 1917 року у місті почалася хвиля страйків. Переговори з підприємцями затягувались. Це ще більше відбивалося на становищі промисловості. Політичні події відтиснули на другий план господарські питання, особливо з другої половини 1917 року.

Список літератури

1. Державний архів Харківської області .Ф. 922. Оп. 1. Спр. 481.
2. Центральний Державний Історичний архів України. Ф.2090. Оп. 2. Спр. 191.
3. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 205.
4. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 206.
5. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 211.
6. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 202.
7. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 214.
8. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 193.
9. Лобахін В. З історії робітничого руху в Харкові напередодні Лютневої революції (січень – лютий 1917 р.) Літопис революції. 1930. № 1. С. 64–77.
10. Державний архів Харківської області. Ф. 348. Оп. 2. Т. 2. Спр. 2477-2740.
11. Державний архів Харківської області. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 192.
12. Державний архів Харківської області. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 199.
13. Державний архів Харківської області. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 217.
14. Державний архів Харківської області. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 193.
15. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 216.
16. Державний архів Харківської області. Ф. 922. Оп. 1. Спр. 217.

